

Jadwiga C. Żarnowiecka*

ARCHITEKTONICZNY DETAL I TOŻSAMOŚĆ

ARCHITECTURAL DETAIL AND IDENTITY

Architektoniczny detal jest dla architektury czymś immanentnym. Architektura bez detalu nie istnieje, jest on jej dany z natury. Z pomocą architektonicznego detalu można wyrazić tożsamość miejsca – czasu – człowieka – grupy społecznej.

W publikacji przywołany został przykład stylu zakopiańskiego. Powstały na przełomie XIX i XX wieku posłużyły do poszukiwania i budowania tożsamości narodu polskiego.

Słowa kluczowe: architektoniczny detal, tożsamość, styl zakopiański

The Architectural detail of architecture is something immanent. Architecture does not exist without detail. It is its nature. With the help of the architectural detail it is possible to express the identity of the place – time – man – social group.

The paper presents an example of the Zakopane style, created at the turn of the twentieth century. It has been used for searching and building the identity of the Polish nation.

Keywords: architectural detail, identity, Zakopane style

Żyjemy w świecie bytów materialnych, które mają tożsamości nadane im przez człowieka. Świadomość architektonicznego detalu istniała „od zawsze”. Można się spierać czy i kiedy stał się to byt świadomy. Czy najpierw zaistniał, i – nie jest to tak naprawdę ważne – czy było to istnienie materialne, czy przebłysk idei w umyśle świadomej istoty. Ważne jest tu stwierdzenie, że architektoniczny detal bez świadomości istoty ludzkiej nie istnieje, jak bez architektonicznego detalu nie istnieje architektura. Podobnie ma się sprawa z tożsamością, która zawsze powiązana

jest z istnieniem człowieka, bo tylko człowiek może zaświadczyć o tożsamości. Według ogólnej słownikowej definicji: „tożsamość to zespół cech pozwalający w sposób jednoznaczny odróżnić jeden obiekt od drugiego” [1]. Kto jednak miałby owo zróżnicowanie opisać i potwierdzić, to człowiek staje się „obserwatorem” i jurorem.

Tożsamość to także poczucie przynależności: do kraju, grupy społecznej. Wiąże się z poczuciem dobrostanu z racji przebywania w konkretnym środowisku, w tym także – a może zwłaszcza – zdefiniowanym

* Żarnowiecka Jadwiga C., dr inż. arch., Politechnika Białostocka, Wydział Architektury, Katedra Projektowania Architektonicznego.

przez architekturę. Architektura tworzona zgodnie ze środowiskiem jest odbiciem tożsamości, zarówno w warstwie fizycznej, jak i społecznej czy emocjonalnej.

Można wyróżnić wiele obszarów / regionów / miejsc, które posiadają cechy wyróżniające je spośród innych, a co za tym idzie, mające swoją uznaną tożsamość. Profesor Andrzej Skoczek definiował następująco: „Region powstaje wówczas, gdy istnieje związek pomiędzy światem wartości i znaczeń, jakie ludzie nadają swemu terytorium. Region to korzenie i źródło żywej, bogatej kultury narodowej.”

Architektura, jako byt substancjalny, materialnie istniejący, powstaje przez użycie „miejscowych” materiałów, stosowanie tradycji budowlanych, tak wpisuje się w definicję regionu. Tak powstała, zapewnia użytkownikom komfort zachowania ciągłości tradycji i związane z tym poczucie bezpieczeństwa i tożsamości.

Wszystko co znajome jest bliskie i bezpieczne. Truizmem jest stwierdzenie, że człowiek jest istotą społeczną, zatem przynależy do różnych grup społecznych. Takie „porządkowanie świata” powoduje, że człowiek jako jednostka czuje się bezpiecznie w „swojej” grupie. Obowiązują w niej znane mu prawa, potrafi komunikować się w zrozumiałym sposób. Naród jest taką – do niedawna – dość hermetyczną grupą. Do niedawna, bowiem nasilenie się procesów globalizacji [2] powoduje homogenizację społeczeństw, a „za chwilę” być może także narodów.

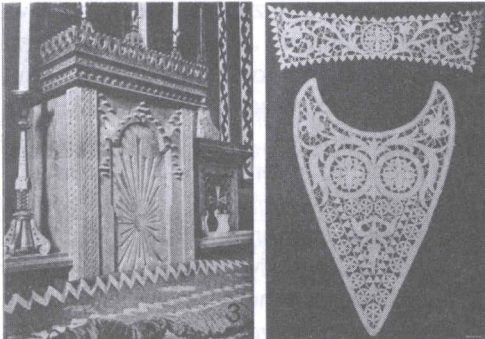
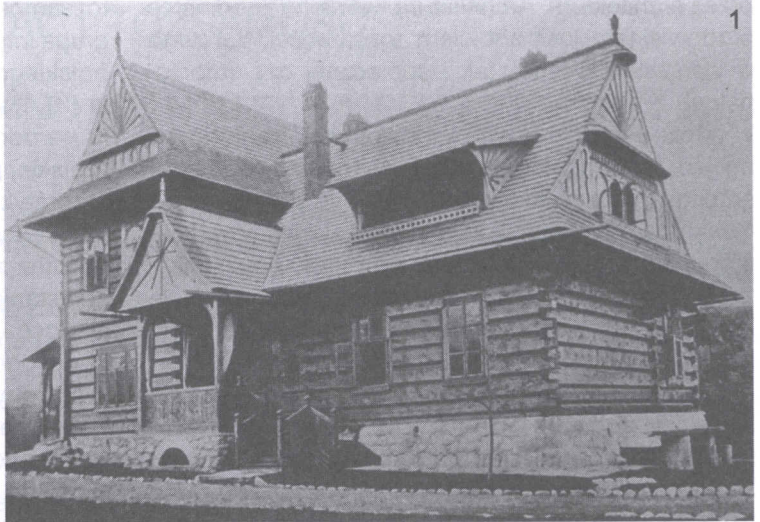
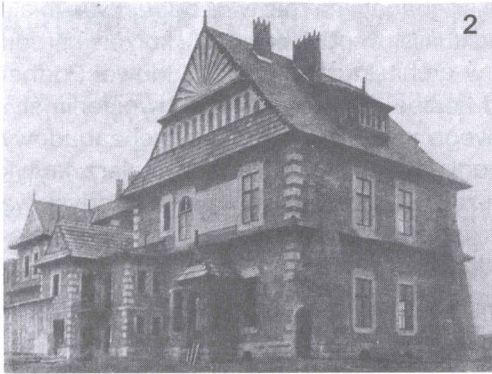
Polska pod zaborami oficjalnie pozbawiona była tożsamości narodowej. Państwo nie istniało na mapie Europy, nie występowały symbole i barwy narodowe, państwa zaborcze nie były zainteresowane lub wręcz zakazywały używania języka polskiego, uczenia historii narodu, udziału i tworzenia kultury polskiej. Jednakże – potwierdziła to historia – Polacy jako naród przetrwali, odnaleźli wartości jednoczące naród, odbudowali swoją państwowość i odzyskali

tożsamość. Niebagatelną rolę w jej odbudowie miała grupa intelektualistów poszukujących korzeni narodu polskiego w architekturze i sztuce ludowej Podhala [3]. Pod koniec XIX wieku próbę stworzenia stylu narodowego wyrosłego z tradycyjnej zabudowy wiejskiej podjął Stanisław Witkiewicz, malarz, krytyk i teoretyk sztuki. Witkiewicz znał prace Władysława Matlakowskiego dotyczące budownictwa ludowego oraz zdobnictwa na Podhalu [4]. Pracując nad powstaniem stylu narodowego, Witkiewicz pokazał wartość – niedocenianą – sztuki ludowej i włączył ją do ogólnopolskiej kultury. Styl zakopiański, wywiedziony ze sztuki ludowej, zastosowany został we współczesnych realizacjach. Jest jedynym regionalizmem, który pretendował do stylu architektury narodowej. Za jego twórcą wierzono „że na Podhalu przechowało się prapolskie, rdzennie słowiańskie budownictwo i rodzima, autentyczna ornamentyka” [5]. Charakterystyczny – twórczo przetworzony – architektoniczny detal / ornamentyka zastosowane zostały kompleksowo. Znalazły odbicie w obiektach architektury, wyposażeniu wnętrz obiektów użyteczności publicznej i mieszkalnych, w projektach mebli, utensyliach gospodarstwa domowego, damskich sukniach i biżuterii. Takie całościowe stosowanie detalu/ornamentyki spowodowało niezwykle wyrazistość i czytelność stylu. Styl zakopiański miał również wielu zwolenników co przeciwników, którzy głosili z kolei, że „Styl zakopiański jest li tylko regionalnym i stosowany poza Podhalem razi nieprzystosowaniem do otoczenia” [6].

Pomimo obiektów zrealizowanych poza regionem, styl zakopiański ostatecznie nie przyjął się jako styl narodowy, jednak istnieje nadal tam skąd się wywiódł. Nie tak powszechny w codziennym użyciu i niejednokrotnie dość mocno przetworzony. Jego zasadnicze cechy są nadal wyrażone obecne w architekturze Zakopanego i Podhala. Stanowi o tożsamości regionu, bowiem w świadomości nie tylko Polaków, utrwalił się

1. Koliba, pierwszy dom w stylu zakopiańskim (Stanisław Witkiewicz) / Koliba, The first house in the Zakopane style (Stanisław Witkiewicz)
 2. Szkoła w Jaworowie – Galicja (Rudolf Jarosz) / School in Jaworów – Galicja (Rudolf Jarosz) 3. Fragment ołtarza św. Jana Chrzciciela (Stanisław Witkiewicz) / Fragment of the altar St John the Baptist (Stanisław Witkiewicz) 4. Suknie polskie (Feliiks Jasiński) / Polish dresses (Feliiks Jasiński) 5. Koronki w stylu zakopiańskim – przód do sukni i mankietek (Stanisław Witkiewicz) / Laces in the Zakopane style – front dress and cuff (Stanisław Witkiewicz) 6. Serwis do herbaty (Stanisław Witkiewicz) / Tea set (Stanisław Witkiewicz) 7. Zakopane, informacja turystyczna (archiwum aut. 2003) / Zakopane, Tourist information office (archive of the author, 2003)

jako indywidualny wzorzec architektonicznego detalu/ornamentyki. Detale/ornamentyki wykorzystywane są – tradycyjnie w różnych skalach – w obiektach

architektury, trwają niezmiennie w elementach regionalnego ubioru, stanowiąc o tożsamości Podhala i Zakopanego.

PRZYPISY

[1] Przywołana definicja tożsamości dotyczy zarówno cech ludzi, jak i pojedynczych budynków, miast, regionów.

[2] Obserwuje się, że w środowiskach narodowych występujących w diasporze, zachowane zostały i kultywowane są, tradycje przywiezione z rodzinnego kraju. Dotyczy to szczególnie starszej generacji emigrantów. Tradycje te są niekiedy lepiej zachowane niż w kraju rodzinnym, gdzie przywiązanie do tradycji / tożsamości bywa mniejsze.

[3] Po ostatecznym rozbiórce Polski, istniało społeczne zapotrzebowanie na „dom polski”. Poza stylem zakopiań-

skim, innym wzorem jednoczącego symbolu narodowego stał się dwór polski. Podaje się, że być może jego źródłem był dworek Tadeusza Kościuszki w Merezowszczyźnie. Realizacje domów w stylu dworcowym pojawiły się w całej Polsce.

[4] W. Matlakowski, *Budownictwo ludowe na Podhalu*, 1892; W. Matlakowski, *Zdobienie i sprzęt ludu polskiego na Podhalu*, 1901.

[5] *Listy o „stylu zakopiańskim”...*, s. 11.

[6] *Ibidem*, s. 27.

BIBLIOGRAFIA

Barucka E., *Redefining Polishness: The Revival of Crafts in Galicia around 1900*, Acta Slavica Iaponica, T. 28/2010, s. 71–99.
Listy o „stylu zakopiańskim” 1892–1912 wokół Stanisława Witkiewicza, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1979.

Radzikowski S. E., *Styl zakopiański*, Kraków 1901.
 Skoczek A., *Krakowska Karta Architektury Regionalnej*, 1986.
 Żarnowiecka J., *Regionalne inspiracje architektury ...*, Materiały VI Konferencji Naukowej, Białystok 1994, s. 91–94.